

Odborná reflexe studie

Multidisciplinární spolupráce v postdisciplinární éře

Radim Šíp

Uveřejnění předcházejícího textu mělo relativně složitou historii. Autoři zaslali do redakce výzkumnou studii, která se primárně zabývala identifikací bariér, jež znevýhodňují sociální pracovníky v multidisciplinárních týmech. Aby alespoň částečně akcentovali zaměření monotematického čísla, zarámovali své hlavní téma podtématem inkluze sociálních pracovníků do multidisciplinárních týmů. Zároveň v jedné z interpretací výsledků výzkumu vznesli otázku, zda lidé, kteří vystudovali sociální pedagogiku, mají ukotvenu profesní identitu sociálního pracovníka natolik, aby mohli náležitě reprezentovat tuto profesi v multidisciplinárních týmech. Text tedy akcentoval inkluzi jen nevýznamně a naznačoval podstatný rozdíl mezi profesní identitou sociálního pracovníka a sociálního pedagoga. Vcelku nevýhodná kombinace proto, aby text mohl být zařazen do monotematického čísla o inkluzi v časopise Sociální pedagogika.

Redaktoři čísla však v ideji inkluze do multidisciplinárních týmů viděli velkou příležitost, jak otevřít aktuální téma: Nacházíme se na prahu doby, kdy se disciplinární řád věd z velké části vyčerpal a my jsme nuceni zcela odlišným způsobem přemýšlet o tématech spolupráce v multidisciplinárních týmech, o profesní identitě i o tom, co znamená příprava k profesi. Text prošel několika koly připomínek a jeho finální podoba svojí kvalitou významně převýšila původní verzi, přesto autoři studie (navzdory doporučení redaktorů a následně i obou recenzentů) setrvali na svých ideových východiscích. Z toho důvodu zůstalo téma inkluze do multidisciplinárních týmů vnitřně rozporuplné a sekundární. Nakonec redakce stála před rozhodnutím, zda studii v této podobě uveřejnit za situace, kdy jeden z recenzentů přes přetrvávající připomínky byl pro zveřejnění a druhý proti zveřejnění. Redakce se rozhodla text uveřejnit, a navázat tak na přátelský dialog mezi sociální pedagogikou a sociální prací, kterou Sociální pedagogika iniciovala před třemi lety (viz [zde](#)), a zároveň tím otevřít téma profesní spolupráce v postdisciplinární době.

I osvícení představitelé tak specifické profese, jakou je lékař (dávám stranou všechny její další specializace, které vytvářejí další komunikační bariéry a činí situaci ještě komplikovanější), si stále více uvědomují, že v případě léčby pacienta jsou reprezentanti pouze jedné z mnoha profesí, které se na tomto procesu musí podílet. S rozvojem lékařských postupů a technologií je úzká spolupráce lékaře se zdravotními sestrami, etiky, sociálními pracovníky, psychology, právníky atd. nevyhnutelná. Přestože jsou lékařské znalosti a dovednosti v tomto multidisciplinárním týmu nenahraditelné, je celkový výsledek léčby a návratu pacienta do jeho každodenního života závislá na mnoha rozhodnutích dalších odborníků. Otázkou je, zda jsou lékaři na takový typ novodobé spolupráce napříč obory a profesemi dostatečně vybavení během studia na lékařských fakultách a zda jsou k němu vedeni svými profesními asociacemi. Nedostatečná příprava se na příklad odráží v situacích zřizování etických komisí. Vznik takové komise při jedné nejmenované klinice byl doprovázen neoficiálními posměšky typu: „duchomorní vědátoři“, čímž lékaři snižovali význam odborníků, kteří měli ve spolupráci s nimi vyjasňovat etické hranice jejich jednání. Ale stejnou otázku po multidisciplinárním étosu ve vzdělávání a v práci profesních asociacích si musíme klást u všech dalších oborů, včetně sociální práce a sociální pedagogiky. Skutečně připravujeme své studenty na realitu postdisciplinárního věku?

Každá profese dnes působí v komplikované, informační společnosti 21. století. Ovšem to, jak jejich představitelé přemýšlejí o svém oboru/profesi, se většinou ještě stále řídí mentalitou, kterou zdědili z 19. století. V té době se disciplinární řád ustálil. Pro mentalitu 19. století je typické setrvávání na profesní odlišnosti, striktní profesní identitě a privilegování odlišných znalostí a dovedností. To jsou důrazy, které se snadností sobě vlastní jednu disciplínu odcizují disciplinám ostatním a uzavírají jejich reprezentanty do křišťálové bubliny profesního fachidiotismu. Tento rozpor ale není udržitelný.

Rozpor mimo jiné také vede k velmi podobnému typu problémů, jaký je generován pedagogy, kteří si inkluzi pletou s integrací. Jestliže např. integrují žáka se specifickými potřebami do běžné třídy, ale tento proces nazývají inkluze, pak činí terén zcela nepřehledným. Žijí ve staré éře, ale tváří se, že přijali za svou éru novou. Stará éra byla charakteristická tím, že se integrace zdála být dostatečným řešením problému, jak odlišné jedince začlenit do vcelku homogenního prostředí sobě podobných. Během snah o integraci stále většího počtu odlišných jedinců se ale ukázalo, že těch odlišných je nakonec mnohem více, než těch „sobě podobných“. Ukázalo se, že pedagogové a další odborníci si sami utvářeli kategorii „sobě podobných“ tím, že odlišnost žáků systémově přehlíželi a jejich podobnost uměle utvářeli prostřednictvím procesů homogenizace a normalizace, které byly a stále ještě jsou definičními znaky instituce školy a povinné školní docházky. Problematika integrace stále většího počtu dětí se speciálními potřebami nás nakonec přivedla k poznání, že problém není v těch, kteří mají být integrováni, ale v charakteru prostředí, do něhož se mají začlenit. Tak se postupně zrodila idea inkluze. Abychom mohli úspěšně integrovat, musíme změnit charakter školy. Musíme z našich škol vytvořit inkluzivní prostředí, které umí ocenit odlišnost a využít ji k prohloubení vzdělání. Jestliže ale zmiňování pedagogové procesy integrace prezentují jako inkluzi, tváří se, že již žijí v éře nové, ale fakticky opakují chyby éry staré, což nakonec vede pouze k nepochopení a odmítání „inkluze“, jež ve skutečnosti ještě žádnou inkluzi není.

Téma inkluze určitých profesí do multidisciplinárních týmů otevírá v jiném prostředí problém záměny procesů integrace a inkluze. Když naši autoři identifikují bariéry, které brání začleňování do multidisciplinárních týmů, nepiší vlastně o bariérách, které brání inkluzi, ale o bariérách, které brání integraci sociálních pracovníků. Pomůžeme-li si zde analogií se školstvím, pak můžeme říct, že zůstávají ve starší fázi analýzy problému: Uvědomují si, že současný stav je neudržitelný a hledají kompenzační nástroje, které mají pomoci integrovat sociální pracovníky do multidisciplinárních týmů jako partnery rovné všem ostatním profesím. Neuvědomují si ale ještě, že problém spočívá v tom, jak rozumějí pojmu „multidisciplinární tým“, podobně jako si pedagogové v době integrace neuvědomovali, že problém spočívá v tom, jak rozumějí pojmu „škola“. Za doby integrace pedagogové kladli důraz na kompenzační prostředky, které měly učinit odlišnost přijatelnou pro dané prostředí třídy. Naši autoři kladou důraz na odlišnost profesní identity, na prestiž profese, na profesní vzdělávání – jinými slovy kladou důraz na kompenzační prostředky, které mají ostatní profese donutit přijmout nezastupitelnost sociálních pracovníků.

Tomu také odpovídá odlišení, jež autoři textu používají. Mluví o multidisciplinárních týmech, které působí na „domácím poli“ (na poli sociální práce), a týmech, které působí na „cizím poli“. „Uvědomujeme si, že pokud např. pracovníci sociálně právní ochrany dětí svolají případovou konferenci, kterou některý z nich [sociální pracovník] sám vede, nemusí nastat žádná bariéra v začlenění sociálních pracovníků do tohoto týmu, neboť sociální pracovníci jsou v tomto případě těmi, kdo hrají na vlastním hřišti. Jiná situace však může nastat např. ve zdravotnických či pedagogických zařízeních, kde může dominovat aspekt dané oblasti zaměření“ (Dohnalová, Nečasová, & Trbola, 2019, s. 74). Metafory, které artikuluji citovanou pasáž, jasně naznačují, jak o multidisciplinárním týmu autoři přemýšlejí. *Vlastní hřiště* je hřiště vlastní disciplíny, kde pohled sociální práce *dominuje*. *Vlastní hřiště* svou dichotomickou strukturou logicky definuje existenci *cizích hřišť* („např. ve zdravotnických či pedagogických zařízeních“), kde *dominují* jiné disciplíny – v tomto případě lékařství či pedagogika. *Dominance* jedněch nad druhými je dána disciplinárními poli. Pro naše autory je otázkou, jak zajistit, aby i na *cizích hřištích* byli sociální pracovníci bráni jako sobě rovní. K tomu potřebují kompenzační prostředky a domnívají se, že ty spočívají v posílení prestiže oboru a profese, v jasném vymezení profesní identity, která striktně odliší sociální práci od ostatních profesí, a v deklaraci nezastupitelnosti znalostí a dovedností předávaných oborem sociální práce.

Naši autoři si zjevně neuvědomují, že řeší kvadraturu kruhu. Mluví o multidisciplinárních týmech, ale ukotvují je v disciplinárním řádu. Za takové situace bude vždy rozhodovat to, zda se *hraje* na *jejich* či *cizím hřišti*. Na *cizím hřišti* budou vždy ti cizí, ti slabší. Podobně jako odlišní žáci integrování do homogenního třídního kolektivu budou i sociální pracovníci těmi, kdo se budou muset podřítit

dominanci těch, kteří *hrají doma*. Žádný důraz na nezaměnitelnou profesní identitu, profesní prestiž a nezastupitelnost profese jim nepomůže, protože identita, prestiž a nezastupitelnost těch, kteří *hrají doma*, bude vždy nepřekročitelně větší.

Jestliže naši autoři budou promýšlet celou situaci dál, nakonec dojdou k tomu, k čemu došli pedagogové, kteří se trápili otázkou, proč integrace nefunguje tak dobře, jak původně doufali. Budou muset zcela nově nahlédnout na celý problém. Pedagogové si nedávno uvědomili, že jejich primární problém nespočívá v kvalitě a způsobech integrace, ale v tom, jak vypadají a fungují naše školy. Pochopili, že nestačí poskytovat kompenzační prostředky odlišným žákům, aby se mohli začlenit. Pochopili, že aby integrace mohla fungovat, je nejdříve nutné proměnit školu samotnou: proměnit ji takovým způsobem, aby byla inkluzivní, aby se nebála odlišného, aby odlišné uměla přijímat, oceňovat a využít k prohloubení edukačního procesu.

V našem případě je nutné si odpovědět na otázku, proč se objevila potřeba multidisciplinárních týmů. Odpověď je nasnadě, neboť každý, kdo řeší reálné problémy, na odpověď přímo naráží: Tato potřeba se objevila proto, že disciplinární řád nám neumožňuje náležitě řešit většinu skutečných problémů. Z toho ale vyplývají zásadní důsledky, které je nesnadné přijmout, jelikož mentalita, kterou jsme si přinesli z 19. století, jejich přijetí brání. Disciplinaritu věd je nutné chápat podobně jako ideu nacionalismu (není náhodné, že obě ideje vznikaly a upevňovaly svoji nadvládu nad naší racionalitou ve stejném časovém rozmezí). Je nutné ji chápat jako dočasný myšlenkový útvar, který dosáhl svých možností a je nutné jej překročit. V našem případě je nutné přijmout za své postdisciplinární postoj, který mimo jiné spočívá v nadřazení reálného problému nad pravidla, omezení a znalosti a dovednosti té které disciplíny. *Hříšťe* již nemůže být definováno oborem, ale reálným problémem, který je potřeba vyřešit. V takovém pohledu pak profesní identita hraje podstatně menší roli než skutečnost, zda byl problém vyřešen. Odlišnost profesní identity lékaře, právníka, etika, sociálního pracovníka či sociálního pedagoga není zanedbatelná, přinejmenším poskytuje vnitřní jistotu potřebnou k řešení problému, ale přesto je zcela sekundární ve srovnání s tím, zda jsme dokázali klientovi skutečně pomoci či nikoli.

To nás přivádí k ještě bolestnějším úvahám. Jak za takové situace koncipovat profesní vzdělávání? Je skutečně tou správnou cestou prosazovat přes profesní asociace detailně definované nepodkročitelné „minimální“ standardy profesního vzdělávání a tyto standardy prostřednictvím ministerstev a legislativy vynucovat? Neomezují tyto standardy svojí detailností a úřednickým étosem život a vývoj profese? Neomezují žádoucí spolupráci jednotlivých oborů tím, že strhávají pozornost zpět od řešení reálných problémů k disciplinárním otázkám identity, prestiže a jedinečnosti oboru/profese? Nezbavují se nakonec profese své autonomie a nepředávají příliš velkou moc státu? Mohli bychom se sice pousmát nad situací, kdy jeden z hlavních architektů Minimálních standardů vzdělávání v sociální práci ASVSP musel úředníku MPSV dokládat, že jejich studijní program sociální práce skutečně tyto standardy naplňuje, ale je to ve své podstatě smutné a zároveň alarmující.

Velká část tohoto textu byla napsána dva dny předtím, než se jeho autoru dostal do rukou dopis MPSV ze dne 18. října 2019, kterým jeho úředník oslovuje rektorky a rektory vysokých škol. Vybízí je v něm v podstatě k tomu, aby institucionálním nátlakem donutily pracoviště, jež „mají ambici vzdělávat sociální pracovníky“, žádat MPSV „o souhlasné stanovisko“. „Souhlasné stanovisko“ může být vydáno pouze tehdy, pokud úředník nabyde přesvědčení, že příslušné programy naplňují zmíněné minimální standardy. Ovšem minimální standardy nejsou ve skutečnosti minimální, ale ambiciózní a pro příbuzné obory v podstatě likvidační. Jejich naplnění by ve skutečnosti znamenalo, že by se katedry sociální či speciální pedagogiky proměnily v nedokonalé klony sociální práce a zcela by rezignovaly na svá poslání. Takové krátkozraké jednání jak ASVSP, tak MPSV neprospívá spolupráci, zavádí mezi příbuzné obory nevraživost a dříve nebo později povede k boji o definici toho, co jsou ve skutečnosti sociální služby a který segment z nich je doménou pouze sociální práce a které naopak jsou doménou jiných profesí. Jinými slovy se povede boj o definice *vlastních hříšť*. Místo toho, aby spolu příbuzné profese spolupracovaly, hašteřivě vytyčují hranice oboru/profese a delegují na státní úředníky právo tyto hranice zpoza zelených úřednických stolů zcela neprofesionálně ovládat. Tento boj nakonec neprospěje nikomu a nejvíce ublíží klientům.

Vědění je moc. Moc prostupuje každé pole lidského jednání. Moc je často spojena s dominancí jedněch nad druhými. A disciplinární řád tyto formy nadvlády významně posiluje. Proto je tento řád také velmi ceněn lidmi, kterým je moc bližší než ohled na reálné problémy klienta. Sociální práce a sociální pedagogika spolu sdílí stejný osud. Jsou mladými disciplínami a jsou a budou v porovnání s disciplínami etablovanými ve slabší pozici. Mohou sice hrát prim na *vlastních hřištích*, ale to nic nemění na jejich postavení, jestliže musí hrát na *hřištích cizích*. A *cizích hřištích* bude vždycky mnohem více! Je proto žádoucí celou tuto *hru na vlastní a cizí hřiště* opustit a začít důsledně hrát hru na postdisciplinárním poli. A právě spolupráce na prosazování postdisciplinárního myšlení jim v dlouhodobém horizontu může přinést největší zisky.

Bez ohledu na to, že ve své tehdejší neznalosti Šíp v Manifestu Sociální pedagogiky neuvedl také sociální práci mezi vědami, se kterými sociální pedagogika spolupracuje (srov. Němec & Šíp, 2013, s. 12, viz také Dohnalová, Nečasová, & Trbola, 2019, s. 72), je tato spolupráce na společném postdisciplinárním étosu nevyhnutelná. Mimochodem zmíněný Manifest Sociální pedagogiky byl koncipován na myšlence krize disciplinarity a konce selanky předem oborově rozparcelovaného světa (srov. Němec & Šíp, 2013, s. 9–11). A tak autoři již při aktu zakládání časopisu předjímalí spolupráci na budování postdisciplinárního étosu. Tato spolupráce vlastně už začala. Před třemi roky bylo publikováno monočíslo Sociální pedagogiky o vztahu obou disciplín a před třemi roky byl také zahájen společný studijní dvouobor, který zajišťuje Katedra sociální pedagogiky PdF MU a Katedra sociální politiky a sociální práce FSS MU. Na této cestě jsou primární společné zájmy a profesní identity jsou pouze sekundárními pomocnými útvary. Hlavním společným zájmem je, abychom ve vzájemné součinnosti byli schopni účinně pomáhat svým klientům.

Literatura

- Dohnalová, Z., Nečasová, M., & Trbola, R. (2019). Vybrané bariéry inkluze sociálních pracovníků do multidisciplinárních týmů se zaměřením na vztah sociální pedagogiky a sociální práce. *Sociální pedagogika/Social Education*, 7(2), 69–84. <https://doi.org/10.7441/soced.2019.07.02.05>
- Němec, J., & Šíp, R. (2013). Manifest Sociální pedagogiky. *Sociální pedagogika/Social Education*, 1(1), 5–17. Dostupné z <http://soced.cz/cs/manifest-socialni-pedagogiky/>

Radim Šíp
Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita v Brně